

Rudolf Dupkala

Herderova „filozofia humanity” a jej ohlas na Slovensku v tvorbe J. Kollára a P. J. Šafárika

Doctrina. Studia społeczno-polityczne 2, 329-336

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Rudolf Dupkala

Herderova „filozofia humanity” a jej ohlas na Slovensku v tvorbe J. Kollára a P. J. Šafárika

Herderova „filozofia humanity” zaznamenala na Slovensku ohlas už v prvej tretine 19. storočia a to predovšetkým v tvorbe predstaviteľov generácie *Všeslavia*¹. Uvedenú generáciu reprezentovali Ján Kollár (1793-1852), Pavol Jozef Šafárik (1795-1861), Karol Kuzmány (1806-1866) a ďalší. Napriek tomu, že neboli *profesionálnymi filozofmi* (známi boli a sú skôr ako básnici, literárni historici, vedci, slavisti a pod.), spájala ich „názorová príbuznosť vychádzajúca práve z filozofie J. G. Herdera”².

V tejto práci načrtneme ohlas Herderovej „filozofie humanity” v tvorbe J. Kollára a P. J. Šafárika. Najskôr však predstavíme – vyššie uvedenú – koncepciu J. G. Herdera (1744-1803).

Nazdáваме sa, že Herderova „filozofia humanity” je najkomplexnejšie vyjadrená v spise *Idey k filozofii dejin ľudskosti* (Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, 1784-1791) v dôsledku čoho ju možno považovať aj za leitomotív jeho filozofickej reflexie dejín.

Metodologickým východiskom Herderovho chápania dejín bol tzv. naturalistický historizmus, koncipovaný už v tvorbe F. Bacona, B. Spinozu,

¹ Termín *Všeslavia* použil ako prvý Ján Kollár v básnickej skladbe *Slávy dcera* a neskôr i v diele *Kázně a Řeči*. V. Timura poznamenáva, že „pojem *Všeslavia* ako označenie generácie znamená, že je *štatisticko-geografickým* vyjadrením slovanskej myšlienky... v druhom význame pojem *Všeslavia* je *teoreticko-poetickým* spredmetnením slovanskej myšlienky... zároveň je *výrazom ideológie literárnokultúrnej vzájomnosti* a jazykového zblížovania slovanských národov pri zachovávaní existujúcich spoločenských poriadkov a štátnych útvarov... Napriek tomu, že *Všeslavia* je výrazom ideológie, ktorá nechcela byť revolučným činom meniacim jestvujúce pomery, je výzvou k činu s morálno-vlasteneckým pátosom ako reakcia na hroziace nebezpečenstvo zo šíriaceho sa pangermanizmu a programu výbojného maďarského nacionalizmu... Jeden z najdôležitejších významov pojmu *Všeslavia* však treba vidieť v tom, že je pojmom reprezentujúcim historickú etapu sebareflexie národa prostredníctvom vyššieho, v danom prípade všeslovanského celku na ceste k samostatnému dejinotvornému subjektu” ([1], 43-45).

² To však neznamená, že filozoficky boli predstavitelia generácie *Všeslavia* „spájaní”, či dokonca ovplyvnení len Herderom. Intenzívne na nich pôsobili tiež myšlienky ďalších nemeckých filozofov, osobitne Fichteho, Schellinga, Kanta, Abta, Kruga, Friesa, Okena atď. Kollár vo svojich Pamätiach napríklad konštatoval: „Fries urovnal a zmieril moje filozofické náhľady, ktoré dlho kolísali medzi okenovským materializmom, schellingovským a fichteovským idealizmom” ([2], 187). Rovnako o Šafárikovi je známe, že už v mladosti si prostredníctvom svojho kežmarského profesora filozofie J. Genersicha vytváral zjavne pozitívnejší vzťah k Herderovi, Fichtemu, Abtovi a Krugovi ako ku Kantovi, ktorého vraj – pre jeho špekulatívnosť – doslova „nemal rád” ([3], 90).

J. J. Rousseaua a ďalších predstaviteľov novovekej filozofie. Dejiny ľudstva sú Herderom prezentované ako súčasť dejín prírody. Spätosť ľudských dejín s dejinami prírody je pritom podmienená chápaním človeka ako „historického“ produktu vývinu prírody. Keďže „ľudská oblasť“ nie je vyňatá z prírodnej súvislosti, vývin v spoločnosti je nevyhnutne koherentný s vývinom v prírode. Herderov model filozofie dejín, opierajúci sa o „úniu“ prírody a spoločnosti, nadobúda takto naturalistický, resp. naturfilozofický charakter.

Herder odmieta jednostranne teleologické chápanie dejín, lebo je presvedčený, že ako v prírode, tak aj v spoločnosti neprevláda účelnosť, ale reťaz prirodzených príčin a účinkov.

Z Herderovho „kauzálneho chápania“ dejín vyplýva, že *ľudské dejiny* predstavujú súvislý, t. j. po sebe nasledujúci a na seba nadväzujúci rad generácií ľudstva. Trojjedinným subjektom *ľudských dejín* je človek, spoločnosť a národ, lebo „ľudstvo... existuje v jednotlivcoch, jednotlivých spoločnostiach a národoch“ ([4], 297).

Ľudstvo má počiatok v Ázii, odkiaľ sa rozšírilo po celej zemi. Národy sa v rámci ľudstva „modifikujú podľa miesta, času a vnútorného charakteru, pričom každý nesie v sebe pomer svojej dokonalosti, neporovnateľný s ostatnými“ ([4], 298). Spoločným znakom všetkých národov je „jednotný ľudský rozum, ktorý sa snaží vytvoriť z mnohosti jedno, z neporiadku poriadok, z rozmanitosti síl a úmyslov jediný celok, vyznačujúci sa pravidelnosťou a trvalou krásou“ ([4], 299). Zmyslom, či cieľom existencie ľudstva je humanita, a tak dejiny ľudstva možno charakterizovať aj ako „postupné tvorenie ľudskosti“ ([4], 113). S humanitou ako cieľom ľudských dejín, Herder spájal „rozumnosť a spravodlivosť... vo všetkých ľudských záležitostiach“ ([4], 301).

V dejinách sa prejavujú a pôsobia tri zákony. Prvý zákon „potvrďuje“ národ (národy) ako rozhodujúci dejinotvorný subjekt. Dejiny ľudstva utvárajú národy (ríše) idúce po sebe a striedajúce sa na čele ľudského pokolenia podľa toho, kedy plnia svoju úlohu v dejinnom „vývoji“ ľudskosti (humanity). Národ, ktorý splní túto úlohu, uvoľní miesto na čele ľudského pokolenia inému národu, a tak „národ ide za národom, ríša za ríšou a väčšina z nich sa (už) stratila zo zeme, až na mená a... pamätníky“ ([4], 223). Každý národ má v dejinách ľudstva, resp. v dejinnom vývoji ľudskosti, svoje miesto i čas, lebo každý národ sa vyznačuje špecifickou kultúrou, umením, mravnou silou a podobne. Poslaním dejinného procesu nie je mechanické striedanie sa jednotlivých národných kultúr, ale ich vzájomné ovplyvňovanie. (Antropo-univerzalizmus a etnický partikularizmus sa u Herdera nevyklúčujú). Národ ako subjekt dejín pritom rozhodne nie je identický so štátom. Národ je „organizmom prirodzeným“. Štát je „jednotkou umelou“. Štáty zanikajú, ale „národy trvajú“ ([4], 244).

Druhým zákonom Herder poukazuje na vzťah dobra a zla (ušľachtilých a ničivých síl) v dejinách. V tejto súvislosti zdôrazňuje, že zlo môže mať len dočasnú vládu, pretože nakoniec ničí („pohlť“) i samo seba, a tak aj ono „slúži“ vývoju k ľudskosti. Herder to vyjadril slovami: „Všetky ničivé sily... nielenže musia po čase podľahnúť silám konštruktívnym, ale musia dokonca slúžiť konečnej výstavbe celku“ ([4], 285).

V treťom zákone, ktorý je podľa Herdera najdôležitejší („hlavný“), sa konštatuje, že „všade na zemi sa stáva to, čo sa na nej stať môže, sčasti podľa polohy a potrieb daného miesta, sčasti podľa okolností a dobových príčin, sčasti podľa vrodenej či vypestovanej povahy národov“ ([4], 241). Z tohto zákona súčasne vyplýva, že „vnútornou pružinou ľudských dejín sú živé ľudské sily“, t. j. všetky sily a vplyvy určujúce charakter národov, vrátane ich rodových čŕt, spôsobu života, tradícií, výchovy atď. V tejto súvislosti Herder poznamenáva: „postavte živé ľudské sily do určitých vzťahov miesta a času na Zemi a dostanete všetky zmeny ľudských dejín..., lebo... len doba, miesto a charakter národov, skrátka celá vzájomná pôsobnosť živých síl v ich najurčitejšej individualite, rozhoduje tak o všetkých výtvoroch prírody, ako aj o všetkých udalostiach ľudských dejín“ ([4], 241).

K základným činiteľom, resp. faktorom historického procesu teda prináležia: 1. geograficko-klimatické podmienky a vplyvy, 2. kapacita kultúrnych schopností, mravov a zvykov (t. j. „génus“) jednotlivých národov.

Súčasťou Herderovej filozofie dejín sú aj jeho názory na dejiny Slovanov. Herderovu charakteristiku Slovanov možno zhrnúť do nasledujúcich téz: a) Slovania predstavujú jeden „národ“, resp. jedno etnické spoločenstvo; b) Slovania sa vyznačujú množstvom obyvateľov a veľkou rozlohou územia, ktoré obývajú; c) Slovania disponujú obrovským potenciálom duchovných síl, ktorý je obsiahnutý v ich predpokladoch pre kultúrno-umeleckú tvorbu, v ich schopnostiach učiť sa, vzdelávať atď.; d) pre Slovanov je charakteristická pracovitosť (obrábanie pôdy, pestovanie plodín, chov dobytká, remeselníctvo a pod.), ktorou prispievajú k poľudšťovaniu prírody; e) Slovanom je vlastná mierumilovná povaha, prameniaca z ich humánnych vlastností, akými sú napríklad slovanská dobrosrdečnosť, láskavosť, úctivosť, pohostinnosť, nezištnosť, trpezlivosť, poslušnosť atď.

Herder sa nazdáva, že Slovanom prináleží – na dejinnej ceste k ľudskosti – osobitné humanizačné poslanie. V tejto súvislosti konštatuje: „Koleso meniaceho sa času krúti sa nezadržateľne, a pretože tieto (t. j. slovanské) národy obývajú zväčša najkrajšie končiny Európy... ani tu nie je to inak mysliteľné, ako že v Európe zákony a politika budú musieť podporovať namiesto bojovného ducha tichú usilovnosť a pokojné vzájomné *obcovanie* národov, a tak aj tieto hlboko poklesnuté, voľakedy usilovné a šťastlivé národy sa konečne prebudia zo svojho dlhého spánku, potom sa oslobodia z otrockých reťazí, svoje krásne končiny od Adriatického mora až po Karpaty a od Dona až po Vltavu využijú ako svoje vlastníctvo a budú sláviť svoje staré sviatky pokojnej usilovnosti a práce vo svojich slobodných dedinách“ ([4], 332). Niet pochýb o tom, že Herderova „blahozvesť“ o budúcnosti Slovanov bola jednou z dominantných inšpirácií formovania (a súčasne aj ideového reflektovania) *historického vedomia* viacerých slovanských národov.

* * *

Konštatovali sme už, že myšlienky J. G. Herdera prenikali na Slovensko už v prvej tretine 19. storočia. Zaslúžili sa o to slovenskí študenti, ktorí v tom čase študovali na nemeckých univerzitách – predovšetkým v Jene. Tu sa s filozofiou Herdera oboznámili aj J. Kollár a P. J. Šafárik.

J. Kollár bol rovnako ako Herder presvedčený, že filozofia má zmysel len ak „slúži“ ľuďom a tým môže (filozofia) „slúžiť“ len vtedy, keď „zmení svoje stanovisko do tej miery, ako to urobil Koperník vo vzťahu k Ptolemaiovi“, teda: „... keď do centra svojej pozornosti postaví človeka a stane sa antropológiou“ ([5], 86)³. Táto skutočnosť sa napokon premietla aj do Kollárovej antropo-naturalistickej koncepcie dejín, rozvíjanej s dôrazom na dejiny Slovanov.

Kollárova filozofická koncepcia dejín „je založená... na myšlienke aktívnej účasti človeka pri uskutočňovaní dejinného vývinu ľudstva. Jej humanistický charakter spočíva nielen v tom, že... za vnútorné určenie vývinu dejín považuje rozvinutie slobody, rozumu a humanity, ale (tiež v tom), že samému človeku a národu pripisuje rozhodný podiel, pokiaľ ide o realizáciu týchto kategórií“ ([7], 65).

Kollár si, podobne ako Herder, kladie otázky: Čo sú to dejiny? Aké zákony a hybné sily v nich pôsobia? Aký charakter, smer a cieľ má vývoj ľudstva? Čo je to národ a akú funkciu plní v dejinách? Aký význam má pre národ jazyk, umenie, náboženstvo... geografické prostredie? Atd'.

Dejiny Kollár chápe ako spoločensko-historický proces, ktorého zmyslom je ustavičné zdokonaľovanie duchovného princípu, a to od počiatkových prejavov rozumu až k všestrannému rozvinutiu humanity. „Svetové dejiny“ – píše Kollár – „majú iný, väčší význam a určenie, ako rozprávať nám o bitkách, vojenských ťaženiach, krvipreliavaní, opanovaniach a podmaneniach, majú dokazovať *božskú vládu nad svetom*, to znamená, ukázať, ako ľudské pokolenie... musí kráčať vždy k lepšiemu, k dobru..., majú dokázať, že v nich všetko zlo a bezprávie, ktoré pripustili ľudia alebo národy, padá aj na nich samých, čím je potom daná možnosť, aby sa slobodne prejavilo dobro, majú predstavovať neistotu, vnútorný rozklad takých spoločenských alebo národných pomerov, pri ktorých založení a utváraní nevzítavilo právo a spravodlivosť, ale len jedna strana nad druhou a násilie ustúpilo len násiliiu“ ([8], 142).

Na inom mieste spisu *O literárnej vzájomnosti*, Kollár v duchu Herdera – a čiastočne aj Hegela – konštatuje: „Život ľudstva je vývoj rozumu alebo rozvinutie vnútorného sveta človeka. Cieľom ľudstva je kráčať vždy dopredu. Národy sú formy, v ktorých sa ľudstvo vyvíja a utvára... Každý neskorší národ ako mladší jav ľudstva nemusí začínať od začiatku alebo ostať na tých stupňoch vzdelania, na ktorých ostali predošlé národy, ale musí život predošlých len ďalej rozvíjať a priviesť k vyššiemu zdokonaľeniu... Osud národov sa nemá ponechávať slepej náhode, ale rozum má viesť na vlnách loď, ktorá nosí ich osud k určenému cieľu“ ([8], 145-146).

Sláva a význam národov – ako dejinotvorných subjektov – sa nezakladá na ich „číselnej veľkosti“, „mohutnej stavbe“, či „silných údoch“, ale na ich duchovnej aktivite (t. j. morálno-intelektuálnej veľkosti) a ich spojení s celým ľudstvom. Historický význam národa je úmerný jeho podielu na uskutočňovaní humanity, ktorá je konečným cieľom dejinného vývoja ľudstva.

³ V danom kontexte sa žiada pripomenúť, že zatiaľ čo Herderovu filozofiu Kollár prijímal, filozofiu Fichteov, Schellinga a Hegela – ako údajne „čisto ideologickú“, t. j. špekulatívnu – jednoznačne odmietal. Takto je potrebné chápať aj Kollárovu (rečnickú) otázku: „co způsobili Fichteové, Schellingové a Heglové svými filosofickými soustavami germánskému národu dobrého, spasitelného?“ ([6], 31).

Kollár je presvedčený, že každý národ má v dejinách svoje miesto a poslanie. Antické národy splnili svoju historickú úlohu tým, že vo svojej kultúre (umení, vede a vzdelanosti) uplatnili princíp „*pohansko-národný*“. Národy modernej doby participujú na dejinnom vývine ľudstva tým, že presadzujú princíp „*germánsko-kresťanský*“. Obidva tieto princípy splnili už – podľa Kollára – svoje historické poslanie, a tak nadchádza čas pre ďalšie národy a ďalší princíp, ktorý by obidva predchádzajúce nahradil. Týmto princípom má byť „*univerzálna ľudskosť*“ (resp. „čisto ľudská tendencia“) a jej nositeľom, či uskutočňovateľom majú byť Slovania. V tejto súvislosti Kollár konštatuje: „... čas a dozreté ľudstvo žiada teraz univerzálnu čisto ľudskú tendenciu, túto veľkú úlohu môže riešiť len veľký, večne tvorivý, v nijakej forme neustrnutý národ, ako je (národ) slovanský... Slovania zmieria starú a novú dobu, prijmu obidva oddelené kultúrne prvky do svojho národného života a založia vo svojom ďalšom vzdelaní pre ľudské pokolenie novú epochu“ ([8], 147).

Kollár sa nazdáva, že Slovania sú spôsobilí naplniť (a splniť) toto určenie svojou „vzájomnosťou“. Konceptiou o *slovanskej vzájomnosti* pritom Kollár rozhodne nesledoval nejaký „militantný panslavizmus“. Poukazuje na to aj V. Černý, keď konštatuje, že „kollárovský panslavizmus je fenoménom citovej kompenzácie a ako taký je úplne nepolitický, resp. politicky bezbranný... je pokusom integrovať slavizmus do koncepcie okcidentálnej kultúry. Z jeho herderovskej podstaty vyplýva, že sa mohol zrodiť len na pomedzí Slovanstva a Európy a len z ich vzájomného styku... Je to slovanský výrobok z nemeckého materiálu... skrze Herdera ho možno previesť na Rousseaua a osvietenstvo“ ([9], 17-19).

Vzájomnosť nespočíva – podľa Kollára – v politickom spojení Slovanov. *Vzájomnosť* má vyjadrovať „spoločné prijatie“, „vzájomnú výmenu“ a „spoločný pôžitok“. *Vzájomnosť* má byť naplnená vyššou povinnosťou, humanizmom a ľudskosťou. Kollár chcel touto koncepciou povzbudiť slovanské národy v úsilí o ich spojenie (jednotu), čím sa malo umožniť nielen ich komplexnejšie kultúrne rozvinutie, ale tiež rýchlejšie „presadenie sa“ vo svetových dejinách.

Podobne ako J. Kollár bol Herderovou filozofiou dejín ovplyvnený aj P. J. Šafárik.

Svoju koncepciu dejín predstavil v „slavistickej trilógii“: 1. *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*, 2. *Slovanské starožitnosti*, 3. *Slovanský národopis*.

Napriek tomu, že Šafárikov záujem o dejiny vyrastal už z domácej tradície (t. j. národno-apologetickej tvorby J. B. Magina, J. Jakobebe, D. Sinapiusa-Horčičku, B. Tablica a ďalších), v rozhodujúcej miere ho inšpirovala až nemecká „filozofia dejín“ reprezentovaná predovšetkým J. G. Herderom, H. Ludenom, H. C. Eichstädtom, A. L. Schlözerom atď.

Šafárik rozhodne nepatrí k tzv. epigónom vyššie uvedených nemeckých „vzorov“. Koncepcie nemeckej filozofie dejín sa snažil rozvinúť ako z hľadiska metodologických prístupov, tak aj v rovine hodnotiacich záverov. Umožňoval mu to predovšetkým špecifický predmet jeho záujmu, ktorým neboli dejiny v ich univerzálnom chápaní, ale boli ním „konkrétne“ dejiny Slovanov.

Napriek tomu bol vplyv Herdera na Šafárikovu koncepciu dejín nezanedbateľný. Svedčí o tom už Šafárikovo dištancovanie sa od tradičnej

(t. j. nie – filozofickej) historiografie, ktorá v dejinách vidí (a zdôrazňuje) len chronologický sled tzv. „vonkajších udalostí“. V tejto súvislosti Šafárik konštatuje: „Jest to odvěčná vada historie, že vždy raději obracuje zřetel svůj zevnitřním, hlučným, na smysly tuze dorážejícím činům, nežli k bohumilým úkazům vnitřního života národův, že vždy hojněji vypravuje o krutých bojích, násilných podmanitelných a potlačitelných, plenitelných a zhoubcích, nežli o mírných zaměstnáních, domácích cnostech, vzdelavatelích, milovnících tichých umění a řemesel, učitelých lidu, rozšiřovatelných nauk, že nám vždy ochotněji maluje černou... nežli bílou... národního života stranu“ ([10], 577).

Šafárik – podobne ako Herder – zastáva názor, že leitmotívom ľudských dejín je proces humanizácie, ktorý má nezvratný charakter. Zmyslom dejinného vývoja je vytváranie stále vyššej úrovne podmienok pre život človeka, jednotlivých národov i celej ľudskej spoločnosti. Rozhodujúcim dejinnotvorným subjektom sú národy.

Šafárik prijíma aj Herderovu predstavu o striedaní sa jednotlivých národov na „javisku dejín“, pričom verí, že po národoch románskych a germánskych prevezmú dejinno-humanizačnú štafetu Slovania. Tvrdí, že „vysokost místa, kteréž tento nebo onen národ v historii člověčenstva zaujíma, nezakladá se pouze na množství vítězných a krvavých bojův. Před stolicí vyššího soudce, nežli jest klátivý rozum náš, i tiché domácí cnosti majít svou cenu“ ([10], 581).

Konkrétnej filozoficko-historickej reflexii dejín Slovanov predchádza v *Slovanských starožitnostiach* všeobecná analýza ľudského pokolenia a jeho vnútorná diferenciacia na jednotlivé plemená, čeľade a kmene. V tejto súvislosti Šafárik zdôrazňuje, že „otázka, kterák pokolení lidské v rozličná plemena, kmeny a národy se rozšířilo mať trojí hlavní stránku: přírodní, jazykovou a dejinnou, jelikož v ní zření se obrací anebo na postavu lidskou a složení telesné, aneb na jazyky, řeči a nářečí, kterýmiž se lidstvo od sebe dělí, aneb posléze na dějiny čili na proměny, které národové v obcování svém společném podnikli“ ([10], 32).

Odpoveď na vyššie uvedenú otázku Šafárik „čerpá“ z troch prameňov: 1. prírodovedy (prírodozpytu), 2. jazykovedy (jazykozpytu) 3. histórie (dėjezpytu). Na základe poznatkov získaných z týchto prameňov Šafárik člení *ľudské pokolenie* na štyri plemená: *indoeurópske*, *semitské*, *severské* a *čínske*. Indoeurópske plemeno ďalej rozdeľuje na päť čeľadi: 1. hinduskú, 2. areitskú, 3. trácku, 4. keltonemeckú, 5. vindickú. Čeľade potom člení na jednotlivé kmene („národy“), pričom slovanský kmeň priradzuje k čeľadi vindickej.

Uvedené vymedzenie, či odvodenie slovanského kmeňa z indoeurópskeho plemena Šafárik komentuje slovami: „O Slovanech zajisté všichni novější skoumatelé jazykův a dějin lidských svědčí, že jsou lid plemene indoeuropejského... Jen takoví pisálkové, kterým v bídné obmezenosti obzoru jejich vědomosti svět slovanský ještě vždy neproniklou tmou zahalen jest, neostýchají se kmen slovanský pořád ku plemenu mongolskému počítati a řeč slovanskou za příbuznou tatárčine vydávati“ ([10], 51).

Šafárik charakterizuje Slovanov ako „kmen evropejský prastarý, od nepamětných časův uprostřed jiných kmenův v Evropě bytující a jen pod různými dřevními, později zašlými, jmény ukrytý“ ([10], 31). Pôvodnosť a osobitosť slovanského kmeňa Šafárik zdôvodňuje nielen historickými faktami,

ale tiež filologickými, geografickými, mytologicko-náboženskými a sociálno-etickými argumentmi.

Filologicky zameraná argumentácia má napríklad takýto charakter: „... jazyk slovanský i materii i formou svou vidomý ráz neporušené původnosti na sobě nese, jest nepřemoženým důvodem původnosti kmenové samého národu... tak původní, samostatný, čistý, mluvnický dokonalejší, bohatý, na tolikero nářečí rozvedený jazyk, jakýž jest slovanský, bez národu původního, samostatného, prastarého nikterakž povstati nemohl“ ([10], 54).

Geograficky zameraná argumentácia Šafárika v prospech pôvodnosti Slovanov implikuje predovšetkým historické fakty o územiach, ktoré v Európe obývali Slovania od najstarších čias.

Konštatovali sme už, že „argumenty“ o pôvodnosti Slovanov Šafárik nachádza tiež v náboženstve, práve, mravoch a obyčajoch Slovanov. V tejto súvislosti napríklad poznamenáva: „... obrátíme-li zřetel na mravy, obyčeje, náboženství, řád a právo starých Slovanův a srovnáme-li je pilně s mravy, obyčeji, náboženstvím, řádem a právy jiných starých evropských kmenův téhož indoevropského plemene, jmenovitě Thrakův, Celtův, Nemcův a Litvanův, nalezneme takovou mezi nimi příbuznost, shodu a srovnatelnost, že nám jináč domýšleti se nelze, než že všichni tito sbratření kmenové od nepaměti spolu zde v Evropě sídliti museli“ ([10], 71-72).

Zjavný vplyv Herdera badať aj pri Šafárikovom vymedzení tzv. charakterových črt Slovanov. V práci *Dejiny slovanského jazyka a literatury všetkých nářečí* Šafárik tvrdí, že „k základným charakterovým črtám slovanského kmeňa ako celku patria: náboženské zmýšľanie, láska k práci, úprimná veselosť, láska k rodnej reči a jeho mierumilovnosť“ ([11], 86). K týmto hlavným črtám slovanskej povahy „družia“ sa podľa Šafárika aj ďalšie vlastnosti, ako pohostinnosť, mravnosť, slušnosť, priateľskosť, pokojná odovzdanosť v osud a pod. Paralely s Herderovou reflexiou Slovanov tu nachádzame najmä medzi tým, čo Šafárik nazval „pokojnou odovzdanosťou“, a tým, čo Herder „obdivoval“ ako slovanskú mierumilovnosť, nevybojnosť, poslušnosť atď.

Napriek tomu však Šafárik Slovanov neidealizuje. Poukazuje aj na ich negatívne povahové črty, pričom upozorňuje, že najmä dve z nich „od pradávna hyzdily krásny věnec národních jejich ctností a na celá pokolení těžké bída a pohromy uvalily“. Prvou je skutočnosť, že „Slované, nenávidějice sebe vespolek, v ustavičných mezi sebou žili rozmiškách a roztržitostech“. Druhou „jest nezřízené milování cizozemštiny, k niž od věkův Inula srdce slovanská, tak že jim vše přespólní vždy bylo ochotnejší nežli domácí, cizý jazyk a způsob živobyті vždy příjemnejší nežli vlastní mateřský“ ([10], 589-590). Podobne ako Herder pritom zdôrazňuje, že práve pre ich vnútornú nejednotnosť, prijímanie cudzích vzorov, odovzdávanie sa osudu atď. stávali sa často (a ľahko) korisťou agresora, strácali slobodu, a tak aj možnosť výraznejšie zasiahnuť do svetového dejinného diania.

Na príklade *Slovanských starožitností* Šafárik „ukazuje“, že k dejinám možno pristupovať aj ako k procesu pokojnej mierovej práce, rozvoja obchodu, rozširovania vzdelania, kultúry, umenia a podobne. „Slovanské dejiny“ – píše Šafárik – „môžu podať správu o tom, koľko národov nechali (Slovania)

v nerušenom užívaní pokoja, keď národy obšťastnili umeniami... Kde len siahajú najstaršie dejiny tohto národa... nikde nenachádzame pečať surovosti, ukrutnosti a zverskej brutality. Naopak, ich vlastnosťou bola a je tichá pokora, jemnosť, vľúdnosť a pokojamilovnosť" ([11], 90-91).

Charakter slovanských dejín Šafárik odvodzuje od tzv. „vnútorných síl“ a duchovného života Slovanov. Jeho prístup k dejinám je založený na akcentovaní humanity ako procesu poľudšťovania prírody, spoločnosti i samotného človeka. Ak je Herder považovaný za tvorca „filozofie dejín ľudskosti“, tak Šafárika možno charakterizovať ako iniciátora špecifickej „filozofie dejín slovanstva“. Cieľom Šafárikovej koncepcie dejín nebola len deskripcia historických faktov, ale bola ním tiež filozoficko-historická reflexia ich významu, zmyslu a hodnoty pre aktuálnu prítomnosť.

V nadväznosti na Herderovu „filozofiu humanity“ posunuli P. J. Šafárik a J. Kollár ťažisko slovanských dejín z vybájeného sveta mýtu do „autentickej“ historickej reality a ponúkli – na svoju dobu – relatívne celostný obraz dejinného bytia Slovanov. Prispeli k odhaleniu „humanity“ ako hodnoty, ktorá sa stala oporou nielen pri zdôvodňovaní myšlienky slovanskej vzájomnosti, ale aj pri formovaní budúcej slovenskej a českej „národnej“ spoločnosti. Z Kollárovej a Šafárikovej recepcie Herderovej „filozofie humanity“ – okrem iného – vyplýva, že synonymom „humanity“ sa aj pre slovenskú filozofiu – od čias Herdera – stali (výrazy) dobro, rozumnosť a spravodlivosť.

Literatúra

- [1] Timura, V.: Generácia Všeslávie. Tatran, Bratislava 1987.
- [2] Kollár, J.: Pamäti z mladších rokov života. Bratislava 1950.
- [3] Lipták, J.: Geschichte des evangelischen Lyzeums A. N. In: Kesmar, Kežmarok 1933.
- [4] Herder, J.: Vývoj ľudskosti. Praha 1941.
- [5] Herder, J.: Zur Philosophiae der Geschichte, Bd. 1, Berlin 1952.
- [6] Kollár, J.: Spisy, sv. 4., Praha 1963.
- [7] Várossová, E.: Slovenské obrodenecké myslenie. Bratislava 1963.
- [8] Kollár, J.: O literárnej vzájomnosti. Bratislava 1954.
- [9] Černý, V.: Vývoj a zločiny panslavizmu. Praha 1995.
- [10] Šafárik, P. J.: Slovanské starožitnosti I. Praha 1862.
- [11] Šafárik, P. J.: Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí. Bratislava 1963.

Poznámka:

Príspevok vznikol v rámci plnenia grantového projektu VEGA č. 1/0450/03 „Fenoméni slovanstva a jeho filozofické, teologické a literárno-historické reflexie na Slovensku v dejinách a v súčasnosti“.

Rudolf DUPKALA

Prof. dr hab., Dziekan Wydziału Filozofii Uniwersytetu Preszowskiego w Preszowie, Słowacja